

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ παραστατικῆς δυνάμεως καὶ ἕξεως, καὶ
τοῦ λεγομένου Δαιμονίου τῆς τέχνης.

ΡΜΒ΄.

Πᾶσα καλὴ τέχνη ἀπαιτεῖ παραστατικὴν δύναμιν, ἥτις
προέρχεται ἀπὸ τὴν φαντασίαν. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχει ταύ-
την τὴν δύναμιν, εἴαν καὶ δὲν τὴν δεικνύωσι πάντες. Στι-
ρίζεται δὲ εἰς τὸ ἀλληλένδετον τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτι-
κῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸ ὅποιον ἢ τῶν δευτέρων
ἐνέργεια γίνεται παραστατικὸν μέσον τῆς ἐνεργείας τῶν πρῶ-
των· οὕτως ὁ προφορικὸς λόγος εἶναι πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπου
ἐνέργεια, ἥτις παριστάνει ἔμμονον τινα ἐνέργειαν ἢ θεωρίαν,
ἢ νόησιν, ἢ τὸν λόγον τὸν ἐνδιάθετον· ὁ δὲ ἐννεός, ἀντὶ τού-
του μεταχειρίζεται παραστατικὰ μέσα τῆς θεωρίας του τὰ
σχήματα τῶν χειρῶν καὶ τὰ κινήματά τοῦ προσώπου, καὶ,
εἴαν εὐτυχῆσῃ νὰ μάθῃ τὴν γραφικὴν τέχνην, μεταχειρίζεται
καὶ τοὺς γραφικοὺς χαρακτῆρας· ὅσον δὲ δραστηριωτέρα εἶ-
ναι ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου, τόσον ἐνεργητικωτέρα γίνεται
ἡ παράστασίς του, ἐνῶ βοηθούμενος ὑπ' ἐκείνης ἐνδάλλεται
σαφῶς καὶ εὐκρινῶς καὶ ποικιλαχῶς πᾶν ὅ,τι θέλη.

Σήμερωσις. Διαίρουσι τὴν φαντασίαν εἰς ἀναδοτικὴν καὶ
γενετικὴν· καὶ ἐκείνην μὲν λέγουσι τὴν ἐπιναλαμβάνουσαν, ὅσα προ-
σελάβει ἢ αἰσθησις· ταύτην δὲ τὴν πλάττουσαν ἐξ εαυτῆς νέα τῶν ὄν-
των, καὶ τὴν νομίζονα κυρίως ἀπαραίτητον εἰς τὸν τεχνίτην· ἀλλὰ καὶ
ἡ ἀξία τῆς πρώτης εἶναι ἐπίσης μεγάλη, καθὼς καὶ ἡ τῆς δευτέρας,
καὶ εἶναι μὲν ἡ γενετικὴ ἢ κυρίως εἰς τὸν τεχνίτην ἀναγκαία, ἐπειδὴ

κατ' ἄλλον τρόπον δὲν δύναται νὰ αἰτουργήσῃ τίποτε, ἀλλὰ μόνον μι-
μείται· εἶναι δὲ καὶ ἡ ἀναδοτική ὄχι ὀλιγώτερον ἀναγκαία, ἐπειδὴ χω-
ρὶς αὐτῆς δὲν ἠθέλου ἔχειν ὕλην νὰ πλάτῃ νέα. Ἐμπορεῖ, φέρ' εἰπεῖν,
ὅς τις ἔζησε πάντοτε εἰς ἄδενδρον καὶ ἐκτεταμένῃν πεδιάδα, καὶ δὲν ἴδε
ποτέ του εἰκόνα καλῆς τοποθεσίας, νὰ παραστήτῃ τοιαύτην;

PMΓ'. Πᾶσα καλὴ τέχνη ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους τοῦ τεχνί-
του καὶ ἀσκήσιν, οἷοτι ἡ παράστασις ἔχει τὰς μηχανικὰς δυ-
σκολίας τῆς, αἵτινες συναντῶνται εἰς τὸ ἀκατέργαστον τῆς
ὠμῆς ὕλης, ἡ ὁποία θέλει εἰσθαι τὸ παραστατικὸν μέσον, καὶ
διὰ τοῦτο πρέπει νὰ λάβῃ εἶδος τε καὶ μορφήν· ἡ γλῶσσα,
φέρ' εἰπεῖν, ξύλα καὶ λίθοι, χρωματιστικαὶ βαφαί, τὰ ὁποῖα
μεταχειρίζονται ὁ ποιητὴς, ὁ ἀγαλματοποιὸς, ὁ ζωγράφος,
διὰ νὰ παραστήσωσιν ἐξωτερικῶς τὸ ἐσωτερικόν, ἔχουσιν εἰς
τὴν πρᾶξιν τὰς δυσκολίας των, αἵτινες νικῶνται διὰ τῆς ἀ-
σκήσεως, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὴν δύναμιν εἰς ἔξιν. Ἐντεῦθεν
γεννᾶται ἡ τεχνίτου ἀρετὴ (Λατ. *virtus artistica*),
ἣτις ἀποδίδεται μὲν ἰδιαίτερα εἰς τὸν Μουσικόν, ἐπανήκει δὲ
κυρίως εἰς πάντα τεχνίτην, ὅς τις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀπέκτη-
σεν ἔξιν νὰ πράττῃ εὐκολώτατα καὶ τὸ δυσκολώτατον.

PMΔ'. Ἡ καλὴ τέχνη ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἔργον
Δαιμονίου· οὕτω δὲ ὀνομάζομεν ιδιότητα τινὰ τῶν ψυχι-
κῶν δυνάμεων, διὰ τῆς ὁποίας ἀναφαίνονται ἐνεργοὶ αὐταὶ
καθ' ἑαυτὰς, καὶ γενετικαὶ νέων πραγμάτων. Αὕτη ἡ ιδιότης
ἀποτελεῖ τοὺς δαιμονίους καὶ περιφήμους τεχνίτας, ἐπειδὴ ἡ
φύσις αὐτὴ τοὺς χαρίζει τὸν αἰσθηματικὸν κανόνα τῆς τέ-
χνης των.

Σημείωσις. Αἱ ἀρχικαὶ τῆς ψυχῆς δυνάμεις φαίνονται διὰ τῆς
πέρας εἰς μερικὰ πρόσωπα μὴ παντοδαπότητος παραλλαγῆς. Τινὲς δὲ
ἐξ αὐτῶν φαίνονται καὶ εἰς τὴν τρυφερωτάτην ἡλικίαν, καὶ τῶν αὐτῶν
δεδομένων (γένους, ἀγωγῆς, τύχης κτλ.) εἰς ἄλλους μὲν ὑπάρχουσιν, ἀπ' ἄλλους
δὲ ἐλλείπουσι. Τοιαῦται λοιπὸν ψυχικαὶ καταστάσεις ὅσιν ἔμπο-
ροῦν νὰ ἐκληρωθῶσιν οὔτε ἀρχικαὶ (οἷοτι ἔπρεπε νὰ τὰς ἔχουσιν ὅλοι οἱ

ἄνθρωποι χωρὶς ἐξαίρεσιν) οὔτε ἐπίκτητοι, ἀλλ' ἔμφυτοι, ἦγουν γεν-
νόμενοι μετὰ τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκουσιν. Ἐκ τούτων τῶν
ψυχικῶν διαθέσεων ἢ καταστάσεων ἢ δεξιότητων, ἢ ὅπως ἄλλως θίλεις
νὰ τὰς ἐνομάσας, εἶναι καὶ ἐκείνη ἢ θαυμαστὸς ἀγαπητῶν τινῶν τέκνων
τῆς φύσεως δεξιότης, τὴν ὁποίαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἐνομάζουσι Genie, καὶ
ἡμεῖς συμφώνως μ' ἐκείνους ἐμποροῦμεν ἴσως νὰ εἴπωμεν Δαιμόνιον,
ἐπειδὴ εἰς τὸν ἔχουσα τοῦτο φαίνεται ἐνοικοῦν ὑψηλότερέν τι πνεῦμα,
ἔμοιρον μὲ τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους, βοηθοῦν αὐτὸν, διευθύνοντ' ἑ
καὶ διεξάγον εἰς τὰς πράξεις του. Τοιοῦτος ἄνθρωπος δεκνυεῖται εἰς τὰς
πράξεις του ξενίκουστου ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας παράγει ἐλευθέως
ὅπερ ἄλλοι, ὅσον ἂν στενοχωρηθῶσι, τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ κατορθώσωσι.

ΡΗΜΕΊ. Τὸ δαιμόνιον ποτὲ δὲν εἶναι παθητικόν, ἀλλὰ
πάντοτε ἐνεργητικόν καὶ δημιουργικόν, εἴαν καὶ κατὰ διαφό-
ρους βαθμοὺς εἰς διαφόρους ἀνθρώπους· εἶναι δὲ ἂν ὄχι γε-
νικῶς ἀρχικόν (διότι ἤθελαν τὸ ἔχειν ὅλοι, [ἀνωτ.])· ἀλλ'
ἀτομικῶς τοιοῦτον, ὡς ἐλεύθερον χάρισμα τῆς φύσεως ἀποδε-
δομένον μόνον εἰς μερικοὺς ἀνθρώπους· καὶ εἶναι, ὡς ὅλα τὰ
ἀρχικά, ἀνερμήνευτον. Ἡ ἐξήγησίς του ἐκ φυσικῶν ἀρχῶν
(οἶον, ἐρεθισιμότητος τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἢ, κατὰ τὴν
Γαλλίου κρανιοσκοπίαν, τοῦ μεγέθους τοῦ κρανίου, καὶ
ἄλλων τινῶν μερῶν, τὰ ὅποια ἴσως εἶναι αἱ ὀργανικαὶ ὑποθέ-
σεις ψυχικῶν τινῶν ἐνεργειῶν, καὶ δι' αὐτῶν ἐμπορεῖ νὰ φανῇ
μεγαλητέρα ἐπίτασις καὶ ἰσχὺς εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας) δὲν
ἐρμηνεύει κυρίως τίποτε· διότι, παρεκτός ὅτι ἡ ὀρθότης τοι-
ούτων ἐξηγήσεων εἶναι ἀναπόδεικτος, γέννᾶται καὶ ἡ νέα ἀ-
πορία. Πόθεν προέρχεται ἡ μεγαλητέρα τῶν νεύρων ἐρεθισι-
μότης, ἢ τὸ μέγεθος τῶν ὀργάνων τοῦ ἐγκεφάλου εἰς ἀνθρώ-
πους τινας; Διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ παραβάλωμεν τὸ δαι-
μόνιον μὲ τὴν ἠλεκτρικὴν ὕλην λέγοντες, καθὼς αὕτη φαίνε-
ται εἰς σώματά τινά καὶ μετ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τῶν σωμά-
των, οὕτω καὶ ἐκεῖνο φαίνεται εἰς πνεύματά τινά καὶ μετ'
αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν τῶν πνευμάτων.

PMΣ'. Ἐστοχάσθησαν τινὲς ὅτι τὸ Genie ταυτίζεται μὲ τὸ Talent· ἀλλ' ὡφ' οὐ ἐξηγηθῆ ἡ σημασία τῆς λέξεως, πίπτει ἐξ ὀλοκλήρου ὁ στοχασμὸς οὗτος. Talent, ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν Τάλαντον, εἶναι λέξις μεταφορικῆ, σημαίνουσα πᾶν ἐξαιρετὸν χάρισμα, μὲ τὸ ὅποιον στολίζει ἄνθρωπόν τινα ἢ φύσιν· καὶ πιθανόν εἶναι, ὅτι μετεφέρθη ἡ σημασία της ἀπὸ τὸ εὐαγγελικὸν τάλαντον. Τὸ τάλαντον λοιπὸν εἶναι ἢ δαιμόνιον, εἰάν φανερύνηται διὰ μεγάλης καὶ χωριστῆς γονιμότητος, ἢ εὐφυΐα, εἰάν φαίνεται διὰ μεγάλης ἀντιληπτικῆς δυνάμεως κτλ.. Τάλαντον λοιπὸν εἶναι γένος· δαιμόνιον δὲ, εἶδος· καὶ ἐπομένως τὸ μὲν δαιμόνιον εἶναι καὶ τάλαντον· τὸ δὲ τάλαντον δὲν εἶναι καὶ δαιμόνιον (Λογικ. Ο').

PMZ. Τὸ δαιμόνιον δὲν περιορίζεται εἰς μίαν μόνην ψυχικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔμπορεῖ νὰ ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλας, ὅπου εἶναι δυνατὴ γονιμότης ὁποιοῦδήποτε εἴδους τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων. Διὰ τοῦτο διαιρεῖται εἰς καθολικὸν καὶ μερικόν· ἀλλ' εἰάν εὐρίσκηται ἄνθρωπος καθολικὸν ἔχων δαιμόνιον, καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τοῦ καθολικοῦ, εἶναι ζήτημα, τὸ ὅποιον δυσκόλως ἔμπορεῖ νὰ ἐπιλυθῆ· ἡ πείρα τουλάχιστον ἀκόμη δὲν μᾶς ἔδωκε τοιοῦτο παράδειγμα· φαίνεται δὲ ὅτι ὁ φυσικὸς περιορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μόνου μερικόν δαιμόνιον ἐπιδέχεται.

Σημειώσεις. Ἐνόμασαν τινὲς τὸν Γερμανὸν Λεϊβνίτιον καθολικὸν δαιμόνιον· ἀλλὰ τὸνομα στρέφεται μόνον εἰς τὰς ἐπιστήμας· διότι ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν τίποτε δὲν ἔδειξεν ὁ Λεϊβνίτιος· καὶ ὅτι, εἰάν ἤθελεν, ἐφαίνετο δαιμόνιος εἰς τὴν Ποιητικὴν, Ζωγραφικὴν, Μουσικὴν κτλ. εἶναι καὶ ἀναπόδεικτον.

PMH'. Διὰ τοῦτο προσφύεστερον εἶναι νὰ διαιρέσωμεν τὸ δαιμόνιον εἰς ἐπιστημονικὸν καὶ τεχνικόν· καὶ καθὲν νὰ ὑποδιαιρέσωμεν εἰς ὅσας ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἔμπορεῖ νὰ ἀ-

αναφανῆ· οὕτως ὑπῆρξαν δαιμόνιοι πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ στρατηγικοὶ Κῦρος, Σόλων, Λυκούργος, Περικλῆς, Θεμιστοκλῆς, Ἐπαμινώνδας, Ἀγησίλαος, Φίλιππος, Ἀλέξανδρος, Ἀννίβας, Σκιπίων, Σύλλας, Πομπηῖος, Καίσαρ, Κάρολος. Θεωρητικοὶ δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐξετατικοί. Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἰππόκράτης, Ἀρχιμήδης, Κοπέρνικος, Βάκων, Γαλιλαῖος, Κέπλερος, Νεύτων, Λεϊβνίτιος, Εὐлерος, Κόντιος. Τεχνῖται δὲ δαιμόνιοι. Ὅμηρος, Πίνδαρος, Σοφοκλῆς, Φειδίας, Ἀπελλῆς, Δημοσθένης, Κικέρων κτλ. Τὸ δὲ τεχνικὸν δαιμόνιον ἐκτείνεται ὄχι μόνον εἰς τὰς καλὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς βαναύσους τέχνας. Ἄλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν βαθύτερα τὸ πρᾶγμα, τὸ δαιμόνιον εἶναι μόνον τεχνικόν· διότι καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας τίποτ' ἄλλο δὲν ἐκτελεῖ εἰμὴ τὴν ὕλην τῆς ἐπιστήμης δεικνύει ὑπ' ἄλλο νέον ἢ εἰσάφορον εἶδος (ΡΚΗ').

ΡΜΘ'. Ὅταν λοιπὸν γίνεται λόγος περὶ δαιμονίου, πρέπει πάντοτε νὰ ἐννοῶμεν τὸ τεχνικόν· καὶ ὅταν μὲν ἀναφαίνεται εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, τὸ ὀνομάζομεν καλλιτεχνικὸν δαιμόνιον, τὸ ὁποῖον πάλιν κατὰ τοὺς διαφόρους κλῶνας τῶν καλῶν τεχνῶν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ποιητικόν, μουσικόν, ζωγραφικόν κτλ. Ὅταν δ' ἐξ ἐναντίας δεικνύεται εἰς τὰς βαναύσους, γίνεται ἐνεργὸν διαφόρως κατὰ τὴν διάφορον τέχνην· ἐὰν, φέρ' εἰπεῖν, ἀναφανῆ εἰς τὴν τέχνην τοῦ διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ στρατηγικῆς διοικήσεως μεγάλας μεταβολὰς ἐνεργεῖν εἰς τὸν κόσμον, ὀνομάζεται πολιτικόν, ἢ πολεμικόν, ἢ ἠρωϊκὸν δαιμόνιον, ὅποτε δύναται νὰ ὀνομασθῆ καὶ πραγματικόν.

Σημείωσις. Πρακτικὸν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῆ, ἐπειδὴ ἐξουναμεί μὲ τὸ ἴδιόν. Ἡ ἀρετὴ κρέμαται κυρίως ἀπὸ τὴν θείαν, ἥτις εἶναι ἐλευθέρη. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν ἀφανίζεται, ἐὰν ὑποταθῆ ἔργον θεοῦ.

μονίου. Πραγματικὸν δὲ δαιμόνιον ἐνομάζεται ὄχι μόνον ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ πολεμικὸς, ἀλλ' ἐν γένει πᾶς πολυπράγμων καὶ πολυάσχολος, οἷον, Οἰκοδόμος, Ἰατρός, Παιδαγωγός, καὶ πᾶσα εὐκοδίσκηνα ὡς τροφὸς τῶν τέχνηων, καὶ δεξιότατα τῶν εὐκακίωτης πραγμάτων, καὶ μὴ Δία εἰς ταύτην τὴν σφαῖραν, ὅπου ἐτέθη ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, ἐμπορεῖ νὰ δεῖξη τὸ δαιμόνιον τῆς πολὺ ἐφελιμώτερα παρὰ εἰς κέρμη στέχους, ἢ γοῖση μυθιστορίας, ἢ μεταφράζῃ διὰ νὰ λάμψη ὡς αἰσθηματικὸν δαιμόνιον.

ΡΝ. Ἀλλ' ἐμπορεῖ νὰ ἀναφανῇ τὸ δαιμόνιον καὶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ τὰς ἐπιστήμας πλατύνειν καὶ τελειοποιεῖν· καὶ τοῦτο ἢ δι' εὐτυχῶν παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων, ὅποτε φαίνεται τὸ παρατηρητικὸν καὶ πειραματικὸν δαιμόνιον· ἢ διὰ βαθύτερας ἐρεύνης καὶ σκέψεως τοῦ προκειμένου (ὡς θεωρητικὸν δαιμόνιον), ἢ δι' εὐτυχοῦς ἀνιχνεύσεως καὶ ἀνακρίσεως ξένων σφαλμάτων καὶ ἀπατημάτων (ὡς κριτικὸν δαιμόνιον), ἢ διὰ καταλλήλου διατάξεως καὶ λογικῆς ὁλομελίσεως τῶν γνώσεων (συστηματικὸν δαιμόνιον)· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο γενικῶς ἐπιστημονικὸν δαιμόνιον (**ΡΜΗ'**), καὶ ἀναφαίνεται εἰς ἐν ἢ εἰς ἄλλο εἶδος κατὰ καιροῦς. Πλάτων μὲν ἔλαμψε ὡς θεωρητικὸν καὶ αἰσθηματικὸν δαιμόνιον. Ἀριστοτέλης δὲ ὡς κριτικὸν καὶ συστηματικόν. Ὁ Κάντιος ὡς θεωρητικὸν δαιμόνιον ἐπρόλαβεν εἰς τὸν οὐρανόν, ὅσα ὁ Ἐρσχελος ὡς παρατηρητικὸν εὔρηκεν ἔπειτα· καὶ οἱ δύο εἶναι δαιμόνιοι. Καὶ καθὼς εἰς τὰς τέχνας, εἰς τεχνίτης δὲν ἐπιτηδεύεται μὲν πᾶσας, ἀριστεύει δὲ εἰς μίαν τινά· οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας εἰς ἄλλήν ἄλλος ἐκλάμπων πρέπει πάντες νὰ ἀπολαύωσι τοὺς δικαίους στεφάνους κατὰ τὸ εἶδος του καθείς.

ΡΝΑ'. Ἡ ἀρχετυπία ἢ ἰδιοτροπία (**Originalitas**) εἶναι οὐσιώδης τοῦ δαιμονίου χαρακτήρ· οἱ δαιμόνιοι ἄνδρες ὑπερπηδῶσι τὰ συνειδημένα ὅρια καὶ παρεκβαίνοντες ἀπὸ τὴν τετριμμένην ὁδόν, ἐκβάλλουσιν εἰς τὸ φῶς

μεοφανῆ καὶ ἀνέλπιστα γεννήματα, τὰ ὅποια λέγονται ἀρχέτυπα, ἢ αὐτοουργήματα· ἀλλὰ μόνον οἱ εἰς τοῦτο διορισθέντες ὑπὸ τῆς φύσεως ἐμποροῦν νὰ παράξωσι τὰ τοιαῦτα· οἱ δὲ ἄλλοι θέλοντες νὰ φανῶσι τινες, καὶ ὑπερβαίνοντες τὰ συνήθη ὄρια, γεννῶσιν ἐκτρώματα ἄμορφα, ὅποια βλέπομεν καθ' ἡμέραν τὰ ἔργα τῶν ἐλλεινῶν σχολαστικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ χαρακτήρος καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ.

ΡΝΒ'.

Ε' ἂν τὰ ἔργα τῆς καλῆς τέχνης φθάσωσιν ὑψηλὸν τελειότητος βαθμὸν, ὁ τεχνίτης, ἐν ᾧ τὰ παρόγει, εὐρίσκειται εἰς κατάστασιν τοιαύτην, κατὰ τῆς ὁποίας ἐνδιεγείρονται εἰς αὐτὸν πολλαὶ ἔννοιαι, αἵτινες τὸν ἐμψυχόνοῦσι χωρὶς νὰ τοῦ στερῶσι τὸν ἀναγκαῖον ἐπιλογισμὸν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων τοῦ· ὀνομάζεται δὲ ἡ κατάστασις αὕτη ἐνθουσιασμός.

ΡΝΓ'. Ἡ ἐργασία τῶν τεχνιτῶν, διὰ τῆς ὁποίας κάμνουνσι πράγματα τὰς ιδέας των, ὀνομάζεται παράστασις γενικῶς, καὶ εἰς τὰς λεκτικὰς τέχνας, ἐρμηνεία. Τρόπος δὲ ὀνομάζεται ὁ ἰδιωτισμὸς καθενὸς τεχνίτου εἰς τὴν παράστασιν ἢ ἐρμηνείαν (Γερμ. die Manier, Γαλλ. la Maniere, ἀπὸ τὸ λατινικὸν manus, ἢ γουν χεῖρ)· ἐπειδὴ δὲ ἡ χεῖρ ὑπουργεῖ εἰς τὴν παράστασιν· διὰ τοῦτο ἐσημαίνετο ὁ τρόπος ἀπὸ τοὺς παλαιούς μὲ τὸ ἔργον χειρὸς τοῦ δεῖνος, ἢ καλάμου ἢ γραφίδος· εἰς δὲ τὰς λεκτικὰς

τέχνης, ιδέα λόγου, καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ὕψος ἢ στύλος.

ΡΝΔ'. Ἡ παράστασις εἶναι ἢ κυρία ἢ καταχρηστική· ἢ πρώτη εἶναι, ὅταν ὅ,τι φαντάζεται, τὸ παριστάνη ἐξωτερικῶς· οἷον, φαντάζομαι λέοντα, καὶ παριστάνω διὰ ζωγραφίας ἢ ἀγαλματοποιίας λέοντα· ἢ δευτέρα, ὅταν ἠθικὰς τινὰς ιδέας προσώποιοι ὁ τεχνίτης· οἷον, ἡ Δικαιοσύνη παριστανόμενη ὡς Θεὰ κρατοῦσα εἰς χεῖρας ζυγαρίαν. Ἡ καταχρηστική παράστασις, ἥτις λέγεται καὶ εἰκονική εἶναι α') ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάγκης· ἐπειδὴ ἄλλως δὲν δύναται νὰ παρασταθῶσιν αἱ ἠθικαὶ ιδέαι εἰς ἀνθρώπους ἀκαλλιεργήτους· β') τῶν συγκυρητικῶν νόμων τῆς φαντασίας (Εμπειρ. Ψυχ. ΡΗ')· διότι, ἐπειδὴ τὰ ὅμοια ἀνακαλοῦσιν ἀλλήλα εὐκόλως, διὰ τοῦτο ἢ παράστασις εἰκονίζει τὴν νεότητα μὲ τὸ ἔαρ, τὸ γῆρας μὲ τὸν χειμῶνα, τὸν θάνατον μὲ τὸν ὕπνου, τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς μὲ τὴν τρικυμίαν κτλ. γ') τῆς ἀγχινοίας, ἥτις εὐκόλως παρασύρεται εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζεται μεταφορὰς, παραβολὰς, ἀλληγορίας. κτλ.

ΡΝΕ'. Πᾶν καλὸν ἔργον πρέπει νὰ ἔχη χαρακτῆρα τινα· ὄχι τὸν κατὰ λογικὴν σημασίαν (Λογ. ΛΓ'), ἀλλ' ἕτερον αἰσθηματικὸν καὶ τεχνικὸν, ὅστις προσδιορίζεται μέρος μὲν ὑπὸ τῆς ἀγχινοίας τοῦ τεχνίτου, μέρος δὲ ὑπὸ τῆς ἐργασίας τῆς ὕλης, ἐκ τῆς ὁποίας παράγεται τὸ ἔργον. Ἰδιότητες δὲ οὐσιώδεις τοῦ χαρακτῆρος εἶναι τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ, τὸ πλήρες καὶ ἡ ἀκρίβεια, ἀναλογία καὶ σαφήνεια, τὸ πρέπον καὶ ἡ εὐκρίνεια. Εὐθὺς θέλομεν τὰ θεωρήσειν ἰδίως εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους.

ΡΝς'. Τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ, ἀναποσπᾶστως συνδεδεμένα πρέπει νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸ καλὸν ἔργον· διότι χω-

ρίς τοῦ πλήθους δὲν δύναται τὸ ἔργον νὰ ἐνασχολήσῃ ἱκανῶς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ὥστε νὰ τὰς ἐξυψώσῃ ζωηρῶς καὶ αἰσθηματικῶς· καὶ χωρὶς τῆς ἐνότητος δὲν δύναται ἡ ἀσχολία αὕτη νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἁρμονική· διὰ τοῦτο τὰ μέρη πάντα ἔργουτινος πρέπει νὰ ἀποτελοῦσιν ἓν ὅλον· ὥστε τὰ ἐπεισόδια, φέρ' εἰπεῖν, ἐπικού δράματος νὰ εἶναι ἀκριβοῦς συνδεδεμένα μὲ τὴν κυρίαν πράξιν· καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ ἐφ' ἑνὸς πύνακος ζωγραφούμενα, νὰ παριστάνωνται μὲ κάποιαν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ στενοχωρῆσαι καὶ νὰ συνεπιπίπτῃ τὸ ἔργον διὰ τὴν κοινωνίαν ταύτην· ἢ διὰ βλεμμάτων, σχημάτων, θέσεως, ἢ ὁποιασδήποτε ἄλλης ἐπιεικῆς ἀναφορᾶς τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον· κοινωνία εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἓν εἰς τὰ πολλὰ.

ΡΝΖ'. Τὸ πλήρες καὶ ἡ ἀκρίβεια· ὥστε, οὔτε νὰ ἐλλείπη ὅ,τι ἀναγκασίως ἀνήκει εἰς τὸ ἔργον, διὰ νὰ εἶναι σύμφωνον μὲ τὴν ιδέαν τοῦ παριστανομένου, οὔτε νὰ περιτεύητι, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ ἐπιφορτιζεται τρόπον τινα τὸ ἔργον· καὶ εἶναι μὲν μερικὰ τινὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα καλὰ· ἀλλ' εἰάν δὲν ἔχωσι τὸν τόπον τινα εἰς τὸ ὅλον, πρέπει πρὸς χάριν τοῦ ὅλου νὰ ἀποβαλθῶσι. Διὰ τοῦτο λόγος μὲ παντοδαπὰ παρεκβάσεις καὶ ἱστορίας, καὶ παροιμίας, καὶ σεσωρευμένας μαρτυρίας, ἀγροῦ ζωγράφια μὲ παρά πολλά ἀντικείμενα, κτλ. εἶναι ἐλαττωματικά, ὡς παρεκτρέποντα τὴν προσοχὴν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη καὶ κύρια. Ἡ ἀκρίβεια λοιπὸν ἀπαιτεῖ τὸ ἔργον νὰ μὴ εἶναι τί πλέον παρά πλήρες· τὸ δὲ πλήρες, νὰ μὴ ἐλλείπητι οὐσιώδες μέρος· ἀλλὰ τί εἶναι τὸ οὐσιώδες μέρος πρέπει νὰ προσδιορίσῃ ἡ τοῦ ὅλου ιδέα. Ἀπὸ τέλειον μὲν ἀνδριάντα δὲν πρέπει νὰ ἐλλείπωσιν οὐδὲ τὰ κῶλα, λέγω χεῖρες καὶ πόδες· ἀπὸ πρό-

τομήν δὲ ἐλλείπουσιν, ἐπειδὴ πρέπει νὰ παρασταθῇ μόνον ἡ κεφαλὴ μὲ τὰ γειτνιχόμενα αὐτῆς μέρη. Τὸ πλήρες λοιπὸν εἶναι εἰς τὴν τέχνην σχετικόν.

Σημείωσις. Τὸ ἔνδυμα δὲν εἶναι οἰσιῶδες μέρος τοῦ σώματος, καὶ ἔμπορεῖ νὰ λείψῃ διὰ λόγον, τὸν ὁποῖον εἶπαμεν ἀρχήτερα (ΟΙΓ)· ἀλλὰ κάποτε (οἷον εἰς παράστασιν Ἑστιάδος) εἶναι οἰσιῶδες, ἐπειδὴ ἡ γυμνότης ἠθέλην εἰσθαι ἐναντία εἰς τον χαρακτήρα τοιαύτης εἰκόνος.

ΡΝΗ. Ἀναλογία καὶ τὸ πρέπον, ὥστε καθὲν μέρος νὰ φυλάττηται προσήκουσαν ἀναλογίαν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα μέρη καὶ πρὸς τὸ ὅλον καὶ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ὅλου. Διότι ἐὰν τὰ μέρη στήλης, οἴκου, λόγου, δράματος, τὰ μέλη ἀνθρώπου ἢ ζωικοῦ σώματος κτλ. δὲν φυλάττουν πρὸς ἄλληλα τὴν ἀπαιτουμένην ἀναλογίαν, χάνεται ἡ ἐκ τοῦ ἔργου εὐαρέστησις ἐπίσης, καθὼς ἐὰν ἐπὶ θεάτρου φαίνωνται Ἑλληνες μὲ γαλλικὰ ἐνδύματα, ἢ ἐὰν ἐκκλησία εἶναι στολισμένη ὡτάν θεάτρον, ἢ πράγματα κοινὰ καὶ τετριμμένα ἐκφράζωνται μὲ ὑψηγορίαν. Ἡ διαστροφὴ ὅμως τῆς ἀναλογίας καὶ τοῦ πρέποντος γινομένη εἰς τὰ γελοῖα (οἷον, εἰς φορτικόν τι ἔργον) δὲν γεννᾷ τι ἐναντίον τὸ κανόνος, ἀλλὰ μάλιστα τὸν ἐπιβεβαιώνει. Διότι εἰς τὰ τοιαῦτα διαστρέφουσι τὸν κανόνα διὰ νὰ κάμουν τὸ πρᾶγμα ἄτακτον καὶ ἄλογον, τὸ ὁποῖον κινεῖ τὸν γέλωτα (ΥΖ.).

ΡΝΘ. Σαφήνεια καὶ εὐκρίνεια, ὥστε ὅ,τι ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ τεχνίτης, νὰ καταλαμβάνεται εὐκόλως ἀπὸ τὸν παρατηρητὴν, καὶ νὰ ἀφανίζωνται καὶ τὰ μικρὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ πειράξωσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὅλου. Διὰ καλῆς διατάξεως τῶν μερῶν, καὶ πρεπούτης διαμερίσεως τοῦ φωτός καὶ τῆς σκιάς (τὰ ὁποῖα ἐμφιλοχωροῦν ὄχι μόνον εἰς τὴν ζωγραφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶν εἶδος παραστάσεως, καὶ γίνεται διὰ χρωμάτων καὶ διὰ τόνων) κατορ-

θόνεται ἑξαίρετα ἢ εὐκρίνεια, διὰ τῆς ὁποίας ἐξυψονονται τὸν τρόπον τινα τὰ ἐπισημότερα μέρη, καὶ προσφέρονται πλησιέστερα εἰς τὸ ὄμμα ἢ εἰς τὸ αὐτίον τοῦ παρατηρητοῦ. Διὰ ταῦτα καὶ ἀλληγορικαὶ παραστάσεις οὕτως αἰνιγματωδῶς ἐκθετόμεναι, ὥστε μετὰ πολλοῦ χρόνου σκέψιν καὶ μόλις νὰ καταλαμβάνη τις τὴν ἐννοιάντων, εἶναι ἐλαττωματικαὶ ἐπίσης, καθὼς καὶ ἱστορικαὶ ζωγραφίαι, ὅπου δὲν καταλαμβάνεται χωρὶς σχολιάσματα ἢ κυρία πράξεις. Ἀλλὰ τί νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ τῆς τέχνης μυστικισμοῦ, ὅς τις ἐπίτηδες σκεπάζει τὸ πικριστάνομενον μὲ ψηλαφητὸν καὶ ἀδιάβατον σκότος, ὥστε μόνοι νὰ τὸ ἐποπτεύωσιν οἱ μεμηνημένοι μὲ ὑπερφυσικὸν τρόπον τινα φῶς; Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη ἔχουσι βέβαια τὰ μυστήριά των, καὶ καθ' ἑκάστην ἀπαντιῶμεν εἰς αὐτὰς πράγματα, τὰ ὁποῖα οὔτε νὰ καταλάβωμεν οὔτε νὰ ἐκφράσωμεν δυνάμεθα, ἀλλὰ μόνον μὲ ἀνεκκλήπτως αἰσθήματα καὶ ἀπροσδιορίστους εἰκασίας τὰ ἀντιλαμβανόμεθα· ὁ ἀναγκαῖος οὗτος μυστικισμὸς εἶναι ἱερόν τι κάλυμμα, τὸ ὁποῖον παρομοίως μὲ τὸ τῆς Ἰσιδος περικαλύπτει πᾶν ὅ,τι ὑπερέξυψόνηται ἀπὸ τὸ γεῶδες καὶ αἰσθητὸν καὶ πεπέρασμένον εἰς τὸ οὐράνιον καὶ ἰδανικὸν καὶ ἀπέραντον· ἀλλ' εἶναι πάντη διάφορος ὁ κατὰ συμβεβηκὸς μυστικισμὸς, τὸν ὁποῖον πολλοὶ καὶ ἐπιστήμονες καὶ τεχνῖται φιλοτιμοῦνται ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὰ ἔργα των· οὗτος εἶναι ἐναντίος καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς ὁποίας κατανοοῦμεν τὰ ὄντα, καὶ εἰς τῆς τέχνης, διὰ τῆς ὁποίας παριστάνονται, ἀλλὰ δὲν κρύπτονται τὰ πράγματα. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ τούτου πρέπει νὰ ζητῶμεν εἰς πᾶν καλὸν ἔργον, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην, τὴν σαφήνειαν καὶ εὐκρίνειαν. Ἀλλὰ πολλάκις ὁ σκοτεινὸς τρόπος τῆς ἐκφράσεως ἀληθειῶν τινῶν ἐλύτρωσε πολλοὺς ἀπὸ κινδύνους καὶ καταδρομὰς τῆς τυραννίας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας.

Σημείωσις. Αἱ εἰρημεναι ιδιότητες τῶν καλῶν ἔργων εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ οἰκώδεις, καὶ ὕψονται γὰ ἀναχθῶσιν εἰς ἰσχυροὺς αἰσθηματικούς κανόνες ἢ τεχνικά αἰτήματα· οἷον, Πᾶν καλὸν ἔργον πρέπει γὰ ἔχει ἐντέτητα καὶ παντοδαπίτητα — γὰ εἶναι πλήρες καὶ ἀκριβές κτλ. Τέ πρέπει ὅμως ὁ τεχνίτης γὰ κάμη, διὰ γὰ ἐκπληρῶσθαι τοὺς κανόνες τούτους, δὲν δύναται γὰ προσδιορισθῆ περαιτέρω· ὅλλα πρέπει τὸ τοιοῦτον μέρος μὲν γὰ ἀφεῖσθαι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν θεωρίαν τῶν μερικῶν καλῶν τεχνῶν, μέρος δὲ εἰς τὴν αἴσθησιν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ τεχνίτου. Παρεκτός δὲ τῶν ιδιοτήτων τούτων εἶναι καί τινά προτερήματα, τὰ ἑποῖα προηγούνται εἰς τὰ καλά ἔργα, καὶ ἐπιτείνουσι τὴν ἐξ αὐτῶν εὐαρίστησιν· ὅλλα πρέπει καὶ αὐτὰ γὰ εἶναι ἀνάλογα μὲ τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτῆρα καθενὸς ἔργου, ἐπειδὴ δὲν ἐπιδέχεται ἐπίσης πᾶν ἔργον πᾶν δυνατὸν προτέρημα. Τὰ προτερήματα ταῦτα ἐμποροῦν γὰ ἐκληρωθῶσιν ὡς κατὰ συμβεβηκὸς καὶ μερικαὶ ιδιότητες καλῶν ἔργων. Ἐκ τούτων τῶν προτερημάτων εἶναι ὁ αἰσθηματικὸς πλοῦτος, ἢ ἡσυχία ἢ πλήρωσις αἰσθηματικῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπέκεινται βάσις εἰς τὰ καλά ἔργα· ὁ νεωτερισμὸς καὶ ἡ τόλμη, τὰ ἑποῖα ἐπικρατοῦν κάποτε εἰς τὴν παράστασιν καὶ σύναψιν τῶν ἰδεῶν πάντη διαφερόντως ἀπὸ τῶ συνήθους· ἢ ἀντιπαράθεσις, διὰ τῆς ὁποίας τὰ μέρη διατάσσονται οὕτως ἀντιθέτως ὥστε τὸ ὅλον κάμνει ἰσχυρώτερον εἰς τὴν ψυχὴν τύπον, χωρὶς γὰ βάλλη τὸν παρατηρητὴν βραχίως μεταξὺ δύο ἀντιθέτων αἰσθημάτων, καὶ γὰ καταβασανίξῃ τὴν ψυχὴν μὲ τοῦτου τὸν τρόπον. Ὅτι δὲ τὰ προτερήματα ταῦτα εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς, γίνετα φανερόν ἐκ τούτου, ὅτι πολλὰ τεχνικά ἔργα, ἐπαινετὰ ἄλλως, δὲν τὸ ἔχουσιν· οἷον, αἱ κλειώτεροι ᾠδαὶ τοῦ Ἀνακρέοντος, πολλοὶ μῦθοι τοῦ Λίσσιου, πολλὰ μικρὰ καὶ εὐάρεστα μουσουργήματα τοῦ Μοξάρτου, τοῦ Ἀυδάνου κτλ. Τὸ προτέρημα τοῦ νεωτερισμοῦ μάλιστα εἶναι κατὰ πάντα ἐπουσῶδες καὶ τυχαῖον· ἄλλως ἔπρεπεν ὅλα τὰ παλαιὰ περίφημα ἔργα γὰ χάσσει τὴν αἰσθηματικὴν τῶν αξίαν· ὅλλα αὐτὴ εἶναι ἀμετάτρεπτος, μὲ ὅλον ὅτι τὸ ἔργον χάνει κατ' ὀλίγον τὰ βέλγητρα τοῦ νεωτερισμοῦ, καὶ ἡ εἰς τὴν ψυχὴν προσβολὴ τοῦ ἐξυπνεύετα γίνεται ὅπως οὐν διὰ τῆς ἐπανεληθημένης ἀπολαύσεως. Ἡ παντοταπὴ μάλιστα σπουδὴ τοῦ τεχνίτου περὶ τὸν νεωτερισμὸν βλάπτει τὴν τέχνην, ἐπειδὴ παραφέρει τὸν τεχνίτην, εἴαν καὶ ἤθελεν εἰσθαι ἀντὶ ἐμβριθῆς, εἰς παρεκτροπὰς, εἰς τὰς ὁποίας τὸν ἀκολουθοῦσι καὶ ἄλλοι.

ΡΨ. Τὸ φυσικὸν, καὶ τὸ ἀληθινόν, καὶ τὸ ἠθικόν ἐμποροῦν μὲ κάποιους περιορισμούς γὰ ἐκληρωθῶσιν ἀναγκαῖαι ιδιότητες καλῶν ἔργων, ἐπειδὴ ἡ τέχνη δὲν εἶναι

οὕτω προσηλωμένη εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἠθους, ὥστε νὰ μὴ εὐαρεστῶσι τὰ ἔργα τῆς χωρὶς τὴν τούτων αὐστηρὰν φυλακὴν καὶ τήρησιν.

ΡΕΑ'. Φυσικὸν εἶς τὴν τέχνην εἶναι ἡ μίμησις τῆς φύσεως. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ποιητικὴν του (Κεφ. Β', 1; 2, "Ἐκδοσις τῶν οὐω Γεφ.) θέλει ὅλας τὰς καλὰς τέχνας μιμητρίας, καὶ τὰς διακρίνει ἐκ τοῦ τρόπου τῆς μιμήσεως· ἡ Ἐποποιία δὲ (λέγει) καὶ ἡ τῆς τραγωιδίας ποίησις, ἔτι δὲ ἡ κωμῳδία, καὶ ἡ διθυραμβοποιητικὴ, καὶ τῆς αὐλητικῆς ἡ πλείστη καὶ κιθαριστικῆς πᾶσαι τυγχάνουσιν οὕσαι μίμησις ἢ τὸ σύνολον· διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων τρισὶν· ἢ γὰρ τῷ γένει ἢ τῷ ἠθῶσι μιμεῖσθαι, ἢ τῷ ἑτέρα, ἢ τῷ ἑτέρως καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἢ τὸν τρόπον· Ἐμπορεῖ τις ἴσως νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐκ τούτων ἀναφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης θέλων ὄχι πάσας τὰς τέχνας μιμητρίας· ἀλλὰ μόνον τινὰς, οἷον, ποιητικὴν, μιμητικὴν, μουσικὴν· ἀλλ' εἰς τὸ Γ' Κεφάλαιον φαίνεται ὅτι θέλει καὶ ζωγραφικὴν καὶ ἀγαλματοποιητικὴν καὶ πᾶσαν τέχνην μιμητρίαν. Ταύτην τὴν γνώμην ἐπροστάτευσαν πολλοί. Νεώτεροι ὅμως θεωροὶ τῆς ἀληθείας, οἵτινες ἠσθάνθησαν τὸ ἀνίκανον καὶ περιορισμένον ταύτης τῆς γνώμης, καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἠθέλησαν νὰ παραιτήσωσιν ὀλοτελῶς τὸ ἀξίωμα τῆς μιμήσεως, μετέβαλαν τὴν ἔκφρασιν εἰς τὸ μίμησις τῆς καλῆς φύσεως· ἀλλ' ἡ τοιαύτη μεταβολὴ δὲν ἔχει καμμίαν διαφορὰν ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν πρώτων· διότι ἡ καλὴ φύσις εἶναι καὶ αὐτὴ φύσις· καὶ τὸ κατὰ μίμησιν αὐτῆς γινόμενον ἔργον ἔμπορεῖ ἐπίσης νὰ ὀνομασθῇ φυσικόν.

ΡΕΒ'. Διὰ νὰ προσδιορίσωμεν λοιπὸν, ἂν ἡ γνώμη αὕτη ἔχῃ τὸ κῦρος τῆς, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ προελημμένα (ΡΛΓ') περὶ διαφορᾶς τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἡ

φύσις ἐργάζεται μὲν σκοπίμως, ἀλλὰ κατὰ κανόνας ἀναγκαίους, καὶ ὅ,τι παράγει, ἐννοεῖται ἀπὸ τὴν ψυχὴν μας ὡς σκόπιμον, χωρὶς νὰ τὸ ἀναφέρωμεν ἢ εἰς ἡμᾶς ἀπολύτως, ἢ εἰς τὴν εὐαρέστησίν μας· ἀλλ' εἴαν προστεθῆ καὶ ἡ ἀναφορὰ αὕτη, καὶ φαίνεται τὸ φυσικὸν ἔργον (οἶον, ἄνθος, ζῶον, ἄνθρωπος), εἰς τοιοῦτον εἶδος, ὥστε μᾶς ἀρέσκει· ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ προηγμένου κατὰ συμβεβηκὸς· διότι δὲν ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ φύσις τὰ ἐκατασκεύασεν ἐπίτηδες οὕτως, ὥστε νὰ προξενήσῃ εἰς ἡμᾶς εὐαρέστησιν. Συμβαίνει ὁμως (ὅν ἐξεύρομεν πῶς) εἰς πολλὰ φυσικὰ ἔργα νὰ ἀπαντᾶται καὶ ἡ καλλιλονή· ἀλλ' ἡ καλλιλονή αὕτη εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ ὑποτάσσεται πάντοτε εἰς τὸν κύριον καὶ οὐσιώδη σκοπὸν τῆς φύσεως, καὶ ἐπομένως εἶναι περιορισμένη διὰ τῆς ἀνάγκης τῶν εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ ἐκείνου ἀποβλεπόντων φυσικῶν νόμων.

ΡΕΓ'. Ἀλλ' ἡ καλὴ τέχνη ἐξ ἐναντίας δὲν ἔχει εἰς τὰς γεννήσεις της κανένα ἄλλον σκοπὸν, εἰ μὴ τὴν διέγερσιν αἰσθηματικῆς εὐαρεσθήσεως· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται καλὴ ἢ αἰσθηματικὴ τέχνη (ΡΚΗ'). Ἐλευθέρως εἰς τοῦτο ἀσχολουμένη, καὶ ἔχουσα τοὺς ἰδίους της κανόνας πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἰδίων της σκοπῶν δὲν ἔχει χρεῖαν νὰ μιμηθῆ τοὺς κανόνας τῆς φύσεως καὶ τοὺς σκοπούς της, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ νὰ περιορισθῆ καὶ αὐτή· ἀλλὰ σπουδάζει περὶ τὸ ἰδανικόν (διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν τέχνη τοῦ ἰδανικοῦ), τὸ ὁποῖον δὲν εὐρίσκεται ἐκτὸς τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ, ἔργον τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων (ΛΖ'). Ἐάν λοιπὸν καὶ κατασκευάζῃ ὁ τεχνίτης φυσικὰ πράγματα, δὲν ἀντιγράφει ὁμως τὴν φύσιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν εὐγενίζει καὶ τὴν καλλύνει, ἐξυφόνων αὐτὴν εἰς τὸ ἰδανικόν· τὸ δὲ ἔργον τοῦ τόσον μόνον εἶναι φυσικόν, ὅσον συμφωνεῖ γενικῶς μὲ τὴν φύσιν

τοῦ παριστανομένου, ἤγουν, ὅτι οἱ παριστανόμενοι ἄνθρωποι φαίνονται ὡς ἄνθρωποι, αἰσθάνονται, νοοῦσιν, ὁμιλοῦσι, πράττουσιν.

ΡΕΔ. Ἄλλ' ὁμως ἐμπορεῖ ὁ τεχνίτης νὰ πλάσῃ καὶ φύσιν ἄλλην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντῶνται ἄλλα ὄντα παρὰ τὰ τῆς ὑπαρχούσης, καὶ ἐπικρατοῦσι νόμοι ἄλλοι παρὰ τοὺς ἐκείνης. Ἐμπορεῖ νὰ πτερώσῃ ἀνθρώπους καὶ λέοντας καὶ ἵππους, ἐμπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ Νηρηίδας, Σφίγκας, Κεντάυρους· ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ ἄλογα ζῶα, δένδρα, ἄνθη, βουνά νὰ αἰσθάνονται, νὰ λαλῶσι, καὶ νὰ πράττωσι καθὼς καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἐμπορεῖ νὰ κατοικήσῃ τὸν ἄνω καὶ κάτω κόσμον, τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν ἄδην μὲ ὄντα, τὰ ὁποῖα κανεὶς οὔτ' εἶδεν οὔτ' ἤκουσε· καὶ μὲ συντομίαν, ἐμπορεῖ νὰ χτίσῃ κόσμον ἄλλον, ὅπου τὰ πάντα τόσον μόνον εἶναι φυσικά, ὅσον δὲν ἀντιμάχονται γενικῶς εἰς τὸ δυνατόν τοιαύτης φύσεως, ὁποῖαν τὴν προὔπεθεσε, δημιουργήσας αὐτὴν μὲ τὴν μαγικὴν τῆς φαντασίας του ῥάβδον. Ἐὰν λοιπὸν ὁ τεχνίτης πρέπη νὰ φυλάττεται μὴ γείνη τὸ γέννημά του παρὰ φύσιν, ἢ ἡ τέχνη του ἀφυσικὴ, πρέπει πρῶτον νὰ ζητηθῇ περὶ τίνος φύσεως εἶναι ὁ λόγος, καὶ ποῖαν φύσιν ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ τεχνίτης· διότι τὸ κατὰ τὴν μίαν ἐκδοχὴν παρὰ φύσιν, ἐμπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τὴν ἄλλην φυσικώτατον· εἰ δὲ ζητεῖται περὶ τοῦ πάντη φυσικοῦ καὶ καθημέραν συναντωμένου· εἰς τοῦτο πρέπει νὰ μείνη ἄπιστος ὁ τεχνίτης, εἰ μὲν νὰ ὀνομάζεται ἀληθῶς τεχνίτης.

Σημειώσεις. Οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ, καὶ ὅσοι ἐν γίνεσι παριστάνουσι τεχνικῶς ἀτόμικόν τι, τὸ ἔποικον εἰρίσκειται εἰς τὴν αἰσθητὴν φύσιν, εἶναι ἀναντιρρήτως μιμηταὶ τῆς φύσεως· ἀλλ' ὁμως καὶ οὗτοι, ἐὰν εἶναι τῆς τέχνης των ἐγκρατέστατοι, δὲν λησμονοῦν οὐδ' ἐδῶ τὸ ἰθανικόν, ἀλλ' ἐξεύρουσιν, μενοντες πιστοὶ εἰς τὴν φύσιν, νὰ συνάψωσι εἰς τὰ ἔργα των καὶ καλλογὴν ὑψηλοτέραν. Ἰπάρχουσι μ' ἔλον

τοῦτο καλαὶ τέχναι, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν κἀνὲν εἰς τὴν φύσιν παραδείγμα, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ μιμηθῶσιν· ἢ ἀξίξουν ἄρογε οἱ ευρημοὶ καὶ τὰ κρύμματα τῶν πτηνῶν νὰ ἐνομασθῶσι παραδείγματα τῆς ἡμετέρας ὀργανικῆς καὶ φωνητικῆς μουσικῆς; ἀξίξουν αἱ φωναιὶ τῶν πετεινῶν καὶ αἱ δέρυγες τῶν ἀσπαλάγγων, ἢ τὰ σπύλλαια τῶν Τρωγλοδυτῶν νὰ ἐνομασθῶσι παραδείγματα τῶν καλῶν μας οἰκῶν, τῶν ὠραιότητων ναῶν, τῶν μεγαλοπρεπῶν βασιλείων; Δὲν ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος ἢ νὰ στρέψῃ παντεῶς τὴν φωνὴν του ἢ νὰ φυσήσῃ μὲ τὸ στόμα του τὴν αἰλὸν; Δὲν ἠδύνατο μένος του νὰ στοχασθῆ Πῶς νὰ κατασκευάσῃ οὐχίαν, ὅσον ἰσχυρὰν στερεάν καὶ αναπαυτικὴν καὶ ὠραίαν; Ἐπ' ἀληθείας ἐπείπευ ὁ ἄνθρωπος, τὸ εὐγενέστατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον τῆς φύσεως ὄν, νὰ εἶναι κατ' ἀρχὰς πολλὰ μωρὸς, εἰάν ἐμελλέ τοιαῦτα πράγματα νὰ διδάχθῃ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα! Ἐάν δὲ ἦτο κατ' ἀρχὰς τέσον μωρὸς, Πῶς ἀποκατεστάθη ἐφεξῆς τέσον φρένιμος; Τίς ἐδίδαξε τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐμιλῆ ἐπὶ θεάτρῳ διὰ στίχων καὶ ᾠμάτων, ἢ εἶναι παρὰ φύσιν πράγματα τὰ θεάτρα; εἶναι πράγμα τῆς ὑψηλοτέρας φύσεως, τὴν ὁποίαν ἔπλασεν ὁ ἄνθρωπος· καὶ ὅς τις θελεῖ τὸ φυσικόν, καὶ προσκαλεῖ τοὺς τεχνίτας νὰ μιμῶνται τὴν φύσιν, πρέπει νὰ θελῇ, ὥστε καὶ ἡ θεατρικὴ γλῶσσα νὰ εἶναι ἐσφαλμένη καὶ ἄτακτος, καθὼς εἶναι καὶ ἡ τὴν ὁποῖον λαλοῦσι τῆς φύσεως οἱ ἄνθρωποι· καὶ προσέτι ν' ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὴν σκηνὴν τὴν διὰ μελωδίας συνομιλίαν, ὡς παρὰ φύσιν· καὶ νὰ καταργήσῃ τὰ πλεῖστα τῶν καλῶν τεχνῶν ἀριστουργήματα. Διὰ τοῦτο ὅλοι τὴν σήμερον τῆς Γερμανίας ὁ σοφοὶ ἀπέβαλαν ἀπὸ τὰς καλὰς τέχνας τὸ περιωρισμένον τοῦτο ἀξίωμα τῆς τοῦ φυσικοῦ μιμήσεως. (βλ. Krug's Aesthet. §. 66. Anmer. 1. Bouvier's Aest. A. The. p. 280, 2. aueg.).

ΡΞΕ. Τὸ Ἀληθινὸν ἔχει πρὸς τὸ καλόν, ὡς τὸ φυσικόν. Εἰ μὲν τὸ παριστανόμενον εἶναι ὑπάρχον πράγμα, οἷον "Ἀλπεῖς, Ῥῆνος, ἱστορικοῦντι, εἰς τῶν ζώντων ἀνθρώπων· τὸ τεχνικόν ἔργον εἶναι ἀληθινὸν κυριῶς, ἢ ἡ τεχνικὴ παράστασις συμφωνεῖ μὲ τὴν τοῦ ἀντικειμένου ἔννοιαν· εἰ δ' εἶναι πεποιημένον, ἢ γουν ἐλεύθερον γέννημα τῆς φαντασίας, εἴτε ἐδημιούργησεν ὅλην τὴν ὕλην αὐτὴν, εἴτε καὶ ἐδαυνείσθη μέρος ἀπὸ τὴν φύσιν, ἢ ἀλήθεια δὲν ἐμφιλοχωρεῖ ἐδῶ· ἰκάνον εἶναι μόνον, εἰάν ἡ παράστασις, εἶναι σύμφωνος πρὸς ἐκείνην, ἢ γουν ἔχη τὸ ἓν καὶ τὰ πολλὰ (ΡΝΣ)· ἀλλ' εἰάν τὸ

παριστανόμενον εἶναι ἀληθινόν, ἢ γουν ἔχη κῦρος ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἀδιαφορεῖ ἢ καλῆ τέχνη, ἐπειδὴ ἢ ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ διάφορος, καὶ ἀνεξάρτητος ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην (ΙΨ). οὐδὲ πιθανότητα κατὰ τὴν κυρίαν τῆς σημασίαν (Κρηπ. Π') ἐμποροῦμεν νὰ ζητήσωμεν ἀπ' αὐτὴν, ἐπειδὴ ἢ φαντασία πλάττει τεχνικῶς πολλὰ, τὰ ὅποια εἶναι πραγματικῶς ἀπίθανα. ἀλλ' ἐνῶ ἢ φαντασία μᾶς μεταθέτει διὰ τῆς μαγικῆς τῆς ράβδου εἰς κόσμον ἄλλον λαμβανεῖ τὸ πλάσμα διὰ τῆς ἀπάτης (Illusion) φάσματι ἀληθείας, ὥστε τὸ πιστεύομεν ὡς ὑπάρχον ἢ συμβᾶν εἰς τὴν φύσιν. Τὸ αἰσθηματικὸν τοῦτο φᾶσμα τῆς ἀληθείας εἶναι διάφορον καὶ ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν ἀλήθειαν (Λογ. Α'. ΣΟΘ'). Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ φᾶσμα ἀλήθεια αἰσθηματικὴ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἣτις εἶναι αἰσθηματικὴ κρίσις, κρεμαμένη ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς χαρᾶς ἢ λύπης, καὶ διὰ τοῦτο οὐτ' ἀποδεικνυομένη λογικῶς, οὔτε ἀναιρουμένη (ΡΘ'), (καὶ Λογικ. ΣΟΘ').

ΡΕΣ'. Τὸ ἠθικόν εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ καλόν, καθὼς καὶ ἢ ἐξ ἐκείνου ἀπὸ τὴν ἐκ τούτου εὐαρέστησιν (ΙΓ) διὰ τοῦτο δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς κανὼν τοῦ καλοῦ ἔργου. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὅστις εὐαρεστεῖται ἐκ τοῦ καλοῦ ὡς αἰσθηματικὸς, εὐαρεστεῖται καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὡς ἠθικός. διὰ τοῦτο κακοῆθης χαρακτήρ καλοῦ ἔργου, δὲν ἐμπορεῖ νὰ προξενήσῃ ἄκρατον εὐαρέστησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πρέπει, λοιπὸν τὰ καλὰ νὰ παριστάνωνται εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ λυπῶσι τοὺς χρηστοὺς καὶ σεμνοὺς ἄνθρώπους. ἔρωτες, καὶ περιγραφαὶ κάλλειων, καὶ ἐκφράσεις αἰσθημάτων εἶναι πολλάκις ἀντικείμενα τοῦ τεχνίτου, ὅστις σκοπὸν ἔχει

νά διεγείρη τὴν εὐαρέστησιν πολιτισμένων καὶ κοινωνικῶς ζώντων ἀνθρώπων· ἀλλ' αὕτη ἢ εὐαρέστησις πρέπει, ὅσον εἶναι δυνατόν, νά μὴ γίνεταί ἀσέμνως καὶ κακοήθως, καὶ μὲ βλάβην τῆς ἠθικῆς εὐαρεστησεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Δογματικὴ ὀλομέλεια, ἢ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΕΖ΄.

Ἡ ἐπικράτεια τῆς καλῆς τέχνης, διὰ τὰ διάφορα παραστατικὰ μέσα, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν κρεμαμένους διαφόρους παραστάσεως τρόπους, πρέπει νά διαιρεθῇ εἰς πολλάς μικροτέρας. Μ' ἄλλον ὅτι λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὠδηγήθῃ κατ' ὀλίγον εἰς ἐφεύρεσιν τῶν τεχνῶν καὶ μέρος μὲν κατὰ συμβεβηκὸς, μέρος δὲ μὲ βουλήν καὶ προαίρεσιν· καὶ μ' ἄλλον ὅτι τὰ παραστατικὰ μέσα ἐμπερικλείονται ὅλα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀνθρωπίνης πείρας· μ' ἄλλον τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νά περιορίζεται ἡ καλὴ τέχνη εἰς παραστάσεως τινὰς τρόπους ἀρχικοὺς καὶ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν ἀρχικὴν τοῦ πνεύματος ἐργασίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίας κρέματαί καὶ αὐτὴ ἡ πείρα (Μεταφυσ. ΡΗ'). Πρέπει λοιπὸν νά εὐρίσκωμεν τοὺς παραστατικούς τούτους τρόπους ἀνελλιπῶς, καὶ νά τοὺς ὀλομελίσωμεν οὕτως, ὥστ' ἐξ αὐτῶν νά γεννηθῇ σῶμα τέλειον ἢ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν.

ΡΕΗ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καλὴ τέχνη παριστάνει τὸ ε-